

Jan Keller: *Tři sociální světy (Sociální struktura postindustriální společnosti)*, Praha: Slon 2010, 211 s.

Jan Keller je sociolog známý veřejnosti hlavně svým kritickým postojem k situaci u nás. Kniha *Tři sociální světy* nevybočuje z tohoto zaměření, ale ukazuje jeho zakotvení v hluboké znalosti struktury současné západní společnosti podepřené poznatky čerpanými z literatury. Předmětem knihy je snaha zmapovat strukturu západní společnosti dnešní doby a ukázat trendy, které v ní lze rozeznat. Ačkoli se Keller zaměřuje zvláště na Francii a USA, je kniha nesmírně zajímavá pro českého čtenáře, protože procesy v ní popsané nebo alespoň tendence k nim směřující může poměrně jasně identifikovat i v naší společnosti.

Keller svou práci kromě úvodu (Nerovnost a nesouměřitelnost) rozdělil do sedmi kapitol: 1. Past postindustriální společnosti, 2. Arogance financí, 3. Kasta vyvolených, 4. Deklasování, 5. Diferenciace středních vrstev, 6. Vědecké zastírání poměrů a 7. Logika sociálních světů. Úvodní kapitola určuje téma celé knihy: Zatímco moderní průmyslová společnost byla charakterizována (pouhou) nerovností příjmů a majetku, ve společnosti postmoderní se dále rozděluje a místo nerovnosti se v ní objevuje nesouměřitelnost postavení nejvyšší skupiny obyvatel na jedné straně a skupin ostatních na straně druhé, a to právě v nejvyspělejších zemích planety.

V první kapitole ukazuje Keller, nakolik zklamaly předpovědi z raných sedmdesátých let dvacátého století, které líčily postindustriální společnost jako společnost služeb s převahou středních tříd (D. Bell, A. Touraine). Místo toho se v dnešní době setkáváme s prudkým růstem nerovnosti a znejistěním postavení většiny lidí. Souvisí to se změnami organizace

práce procesem globalizace počínaje a přechodem na šíření neplnohodnotných pracovních smluv konče. Těmi se Keller zabývá v podkapitole Útok na společnost zaměstnání. To ovšem není jediný útok, který ve své knize identifikuje. Možná paradoxně, možná logicky je provázen útokem na sociální stát, takže zaměstnanci, pro něž mizí jistota v zaměstnání, jsou ohroženi i tím, že stát už jim nebude zajišťovat alespoň to minimum, se kterým mohli počítat dosud. Tyto změny podle Kellera souvisí s přechodem od pevných formálních organizací k síťovému uspořádání výroby zboží a poskytování služeb (s. 27). V něm si veškerý vliv a majetek ponechávají nejvyšší patra organizací a rizika přenášejí na širokou škálu zaměstnanců. Účelem všech těchto změn je maximalizace zisků.

To je spojeno, jak se ukazuje v druhé kapitole, se skutečností, že vedoucí místo v hospodářství zaujaly finance a nezastává je již průmyslový kapitál. Finanční kapitál nutí podniky usilovat o krátkodobý zisk a v případě jeho ohrožení naléhá na pružné přemístění výroby na místo, které zisk slibuje. Zároveň činí svým klientem i stát, který se u něj zadlužuje. To mu umožňuje tlačit na jeho „zeštíhlení“ a omezení sociálních služeb méně majetným vrstvám společnosti. Nechce však sociální stát zlikvidovat docela, protože jej potřebuje jako činitele, který přebírá odpovědnost za lidi vyřazené financemi z pracovního procesu.

V následujících kapitolách zkoumá Keller sociální strukturu dnešního světa. V zásadě rozebírá tři základní vrstvy společnosti: elitu, střední vrstvy a deklasované, v nichž ve všech rozlišuje ještě vyšší a nižší vrstvu. U elity je to tzv. diskrétní elita a elita pomocná. Diskrétní elitu tvoří relativně nepočetná skupina bohatých lidí, kteří své bohatství získávají dědic-tvím (to neznamená, že by se je nesna-

žili rozmnožovat) a žije životem elity už po několik generací. Právě tato vrstva žije v souladu s výší svého majetku životem nesouměřitelným s ostatními. Svým způsobem tak také uniká z jejich zorného pole a uzavírá se sama do sebe. Pomocná elita se jí snaží přiblížit, i ona disponuje velkými majetky, avšak chybí rodinná tradice a majetek je přece jen získán na základě výkonu. Její postavení není stabilní. Patří sem nejvyšší manažeři, ale třeba také mediální hvězdy.

Jejím protikladem na konci žebříčku příjmů a majetku jsou deklasovaní. Ti se dělí na ty, kteří mají alespoň neplnohodnotnou práci, a na ty, kteří nemají ani tu. To jsou ti skutečně deklasovaní, které má společnost tendenci kriminalizovat. Tuto skupinu nelze ztotožnit s dělnickou třídou z období moderní průmyslové společnosti. Ta se totiž v souvislosti se změnami ve výrobě i společnosti rozpadla a především zmizelo to, co ji dlouhou dobu charakterizovalo, totiž třídní vědomí a schopnost zkoordinovat se v boji za sociální požadavky. Něco takového ve skupině deklasovaných nenajdeme, bez ohledu na to, že se v ní s dělníky setkáváme. Setkáváme se tam ale také se zaměstnanci těch odvětví služeb, která požadují mechanickou práci, s imigranty, atd. Z hlediska životní úrovně jsou to lidé, jejichž úroveň klesá nebo ji mohou zatím udržet jen za cenu zadlužení, a v té nejspodnější skupině s lidmi, kteří jsou závislí na pomoci státu. Tato vrstva a především její spodní část ztratila vyhlídku na zlepšení své situace v budoucnosti, která pro ni byla charakteristická ve třiceti poválečných letech.

Mezi oběma krajními vrstvami je vrstva střední. I ona se skládá ze dvou částí. Výše je postavena servisní třída – „řídící pracovníci a profesionálové, kteří se chtějí podobat služebné elitě...“, výše jejich příjmů jim však nedovoluje nic více,

než hrát právě jen roli dobře situovaných vrstev středních“ (s. 125). Její druhou část tvoří částečně pracovníci služeb, částečně zbytky elitních dělníků, drobní živnostníci, někteří důchodci aj. Pro celou střední vrstvu je charakteristická neexistence společného skupinového vědomí a naopak tvrdá konkurence jak mezi profesními skupinami, tak mezi jednotlivci.

Věnovala jsem se pokusu o stručnou charakteristiku složení společnosti, tak jak je nastiňuje Kellerova kniha. Keller však dělá mnohem víc. Na rozboru literatury, která je strukturu dnes vyspělé společnosti věnována, líčí nejenom současný stav, ale i způsoby, jakými se s ním vyrovnává západní sociologie, opět především francouzská a severoamerická. Poukazuje na to, že část sociologů používá kategorie a vysvětlení zastírající skutečný stav věcí. Patří k nim např. kriminalizace chudoby, pojem sociálního kapitálu a vůbec snaha ukázat, že za své zhoršené postavení si postižení lidé mohou sami, třeba tím, že zanedbali řádné vzdělání, a to v situaci, kdy ve skutečnosti už ani vysoké vzdělání není zárukou úspěchu ve společnosti. Podle Kellera představa o postindustriální společnosti jako společnosti, ve které není dominantní závislost na ekonomice, je zavádějící. Právě pro naši společnost je tato závislost dominantní snad ještě více než dříve. Důrazná individualizace a konkurenci v ní zase zastírá skutečnost, že jediná vrstva, která „drží spolu“, je vrstva diskrétní elity. Individualizace a konkurence mezi příslušníky středních a nižších vrstev jim bere možnost účinné obrany proti pokračujícímu zhoršování jejich situace. Jak píše Keller v posledním odstavci své knihy, který stojí za ocitování ve svém celku: „Pokud se statusové skupiny středních vrstev (od odborářů přes státní zaměstnance až po nezávislé profese a drobné podnikatele) nedohodnou na společném postupu, půjde s velkou pravděpodobností vývoj zpět k modelu sociální polarizace třídní společnos-

ti. Součástí takového společného postupu by muselo být zachování sociálního státu a posílení veřejného sektoru, bez něhož si střední vrstvy nemohou udržet důstojný status a ti pod nimi ho nemohou opět získat. Pokud nenajdou střední vrstvy způsob, jak postupovat v této věci společně s ostatními, dovede společnost do stavu, na který doplatí všichni společně.“ (s. 198–199)

Kellerova kniha nezapře svého autora. Spojuje velkou míru sociologické erudice

s velkou sociální angažovaností. Je otázkou, nakolik je toto spojení vyvážené. Při četbě knihy se mi na některých místech zdálo, že se Keller zabývá citovanými autory až příliš – i když se jimi zabýval kriticky. Nicméně možná, že právě tato znalost literatury, která sluší nakladatelství SLON, umocňuje závažnost jeho varování.

Ivana Holzbachová